

EEN SAMENGESTELD GEZIN NA HET VERLIES VAN EEN PARTNER
Geef de afwezige een stem

Scriptie Intensieve Opleiding Systemtherapie
Lorentzhuis 2012-2013
juni 2013; Bert J. Smit

Samenvatting

Een samengesteld gezin na het verlies van een partner vergt meer van partners en kinderen dan een 'gewoon' gezin. Loyaliteit speelt een grote rol met evidente verschillen tussen bloed- en stiefband. De partner- en ouderrelatie vragen beide extra aandacht. Er zijn aanwijzingen dat een samengesteld gezin na het verlies van een partner minder negatieve effecten op de kinderen heeft dan eenoudergezinnen en stiefgezinnen na een scheiding. Er kunnen depressieve gevoelens optreden zowel bij de overlevende ouder als bij de kinderen, evenals opvoedkundige meningsverschillen, bemoeilijkte communicatie met kinderen of (ex-)partners, loyaliteitsconflicten en financiële problemen. Een professionele hulpverlener zoals een systeemtherapeut dient aandacht te besteden aan rouwverwerking, eventueel scheidingsverwerking, onderlinge verschillen in persoonlijke perspectieven en goede afspraken met respect voor ieders individuele verwachtingen, wensen en grenzen. De overleden partner / ouder mag een rol van betekenis blijven spelen.

Family isn't whose
blood you carry
It's who you love and
who loves you back

bron: Jackie Chan - Spy Next Door

Inleiding

Wie is niet bekend met de Amerikaanse televisieserie ‘**The Brady Bunch**’, die van 1969 tot 1974 werd geproduceerd en wereldwijde bekendheid kreeg.

Het draait om een samengesteld gezin dat bestaat uit Mike Brady, een architect en weduwnaar, zijn drie zoons Greg, Peter en Bobby, zijn vrouw Carol en haar drie dochters Marcia, Jan en Cindy. Het gezin wordt bijgestaan door Mike’s inwonende huishoudster Alice Nelson. Verder is daar nog Tiger, de hond van de jongens. Zij wonen allemaal in een door Mike zelf ontworpen en riant woonhuis in een buitenwijk van Los Angeles, Californië in de Verenigde Staten.

Kortom, een soort ‘American Dream’ die in ons collectief geheugen is opgeslagen.

Deze ‘American Dream’ kwam terug in mijn herinnering toen ik in de zomer van 2012 in een countryhouse in Italië, verbleef. Tegelijkertijd verbleef daar een samengesteld gezin. Zij brachten er hun zomervakantie gedurende twee weken samen door. Vlak voor mijn komst bleek er een breuk tussen de partners te zijn opgetreden. Ik maakte kennis met dit inmiddels gesplitste samengestelde gezin en werd getroffen door de situatie, die nogal verschilde van het romantische gedachtengoed uit de televisieserie ‘The Brady Bunch’.

Ik vroeg me af hoe het zou zijn om een samengesteld gezin te vormen na het overlijden van een partner en welke rol dit verlies zou spelen.

Kortom, de vraagstelling van deze scriptie in het kader van de Intensieve Opleiding Systeemtherapie in het Lorentzhuis begon zich langzaam maar zeker af te tekenen.

Probleemstelling

In een samengesteld gezin, dat ook wel stiefgezin wordt genoemd heeft ten minste één van de partners kinderen uit een vorige relatie. Het nieuwe gezin wordt meestal gevormd na echtscheiding; de nieuwe partners gaan met elkaar samenleven en ieder neemt de eigen kinderen mee. Dit samengaan van twee gezinnen voor korte (vakantie) of langere tijd (samenwonen, huwelijk) kan specifieke problemen met zich meebrengen.

Het samenleven in een samengesteld gezin vergt meestal meer en vaak ook een bijzondere inzet van partners en kinderen in vergelijking met een 'gewoon' gezin. Het brengt een nieuwe situatie met zich mee, waarmee niemand ervaring heeft. Andere gezinsleden dienen zich aan, een andere woning moet worden bewoond, soms een andere school en vaak andere (huis)regels.

Vooral in de beginfase kan een samengesteld gezin tegen moeilijkheden aanlopen, zoals:

- ❖ het klikt niet tussen kinderen en stiefouders, of tussen de kinderen onderling
- ❖ kinderen zijn loyaal ten opzichte van de afwezige ouder
- ❖ de nieuwe partners verschillen van opvatting over de opvoeding
- ❖ ex-partners blijven een rol spelen
- ❖ de stiefouder voelt zich buitengesloten

In een samengesteld gezin na het verlies van een partner kan (on)verwerkte rouw en loyaliteit naar de overleden partner c.q. ouder een rol van betekenis spelen.

Vraagstelling

- ❖ Welke rol speelt het verlies (overlijden) van een partner / ouder in een samengesteld gezin ?
- ❖ Welke hulpvraag heeft een samengesteld gezin na het verlies van een partner ?
- ❖ Aan welke specifieke onderwerpen zou een professionele hulpverlener zoals een systeemtherapeut aandacht dienen te besteden bij een samengesteld gezin na het verlies van een partner ?

Uitwerken van de vraagstelling in praktijk en theorie

Praktijk

**Interview met 2 samengestelde gezinnen na het verlies van een partner.
Uit privacy overwegingen staan de details niet vermeld.**

Conclusie uit beide interviews

- ❖ grootste gemene deler (vignetten)
 - indrukwekkende loyaliteit tussen ouders en kinderen
 - harmonieuze en liefdevolle periode als eenoudergezin na het verlies van de partner / ouder
 - overleden partner / ouder speelt nog altijd een grote rol in het gezin
 - stiefouder kan kwetsbare balans verstoren

- ❖ waar ben ik als systeemtherapeut gevoeliger voor geworden ?
 - complexiteit van de samengestelde gezinsituatie na het verlies van een partner
 - belangrijk onderscheid in partner- en ouderrelatie
 - belangrijk onderscheid in bloed- versus stiefband
 - verschillende perspectieven van alle gezinsleden

- ❖ aanbevelingen ('awareness') voor systeemtherapeuten
 - bespreekbaar maken en koesteren van mooie herinneringen
 - aandacht hebben voor rouwverwerking, eventueel scheidingsverwerking
 - erkennen van onderlinge verschillen in persoonlijke perspectieven
 - goede onderlinge afspraken maken met respect voor ieders individuele verwachtingen, wensen en grenzen

Theorie

Studiedag NVRG, Sectie K&J

Op vrijdag 7 juni 2013 vond er in Nijmegen een studiedag van de sectie Kinderen en Jeugd van de NVRG plaats met de titel: *'Het nieuw samengestelde gezin: is dat nu zo bijzonder?'* waarbij pedagogische, juridische en ethische aspecten van 'stiefgezinnen' vanuit een systeemtheoretisch perspectief werden gepresenteerd door Corrie Haverkort, filosoof, Marlijn Kooistra-Popelier, pedagoog en opgeleid in systeemgericht werken, en Aleide Hendrikse-Voogt, jurist. Zij zijn tevens de auteurs van het boek: *'Hoe maak je een succes van je nieuwe gezin?'* (2012). Deze scholing benoemde valkuilen en benadrukte de noodzaak om als professional in staat te zijn een meervoudig perspectief (van de verschillende personen) te kunnen herkennen nadat je je als therapeut bewust bent geworden van je eigen innerlijke overtuiging.

De auteurs zijn van mening dat toegenomen inzicht door kennis kan bijdragen aan *'een gelukt leven'* in een samengesteld gezin, waarbij onderlinge verschillen kunnen worden geaccepteerd, een balans in verbinding kan worden gevonden en ieder gezinslid zich bewust is van de eigen en de ander's fundamentele levenswaarden. Zij stellen voor om in aansluiting op een ouderschapsplan (zoals sinds 2009 door ouders bij scheiding [bij wet verplicht] wordt gemaakt) in gezamenlijkheid een stiefouderplan op te stellen. Dit zogenoemde 'stiefplan' wordt uitgebreid beschreven in hun boek en wordt ondersteund door verschillende formulieren die men via internet kan downloaden (www.uitgeverijpica.nl).

Internet

Op internet is veel lezenswaardigs te vinden over samengestelde gezinnen. Er zijn vele populair wetenschappelijke boeken geschreven over dit onderwerp. Over een samengesteld gezin na het verlies (overlijden) van een partner is minder bekend.

Hier volgt eerst informatie afkomstig van internet:

Na een definitie van een samengesteld gezin wordt de frequentie van voorkomen, de verwachtingen, valkuilen, tips, 'do's' en 'don'ts' en de rol van de professional beschreven. De onderdelen die betrekking hebben op een samengesteld gezin na het verlies van een partner zijn *cursief* weergegeven.

Daarna wordt het resultaat van een wetenschappelijk literatuuronderzoek gepresenteerd, specifiek gericht op een samengesteld gezin na het verlies van een partner.

Definitie

Een samengesteld of stiefgezin, is een gezin waarbij minimaal één ouder een kind heeft uit een vorige relatie. Een samengesteld gezin wordt gevormd na echtscheiding *of na overlijden van één van de ouders*. Omdat de woorden 'stiefmoeder', 'stiefvader' en 'stiefkind' negatieve associaties kunnen oproepen, wordt in de hulpverlening gesproken over 'samengesteld gezin'. Daarnaast worden ook de volgende benamingen gebruikt: combinatiegezin, plusouder gezin, patchworkgezin of nieuw gezin (Spruijt, 2010 en Curry, 2012).

Stiefgezinnen kennen verschillende verschijningsvormen:

- ❖ samengesteld gezin: als beide ouders kinderen meebrengen vanuit een vorige relatie
- ❖ stiefvadergezin: als de kinderen uit een eerdere relatie van de moeder komen
- ❖ stiefmoedergezin: als de kinderen uit een eerdere relatie van de vader komen

Aantal samengestelde gezinnen

Het aantal samengestelde gezinnen is in Nederland ongeveer 184 duizend. Dit berekenden de scheidingsonderzoekers Ed Spruijt en Helga Kormos (2010) op basis van cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek over eenoudergezinnen en de verhouding tussen eenoudergezinnen en stiefoudergezinnen uit diverse grote onderzoeken. Dit aantal is 9,5 procent van het totaal aantal gezinnen met thuiswonende kinderen onder de 18 jaar. Spruijt en Kormos berekenden ook de verhouding tussen de typen stiefgezinnen op basis van een analyse van CBS-onderzoeker Steenhof (2007):

- ❖ 84 procent van de stiefgezinnen is een stiefvadergezin, waarin de kinderen bij hun eigen moeder leven
- ❖ 13 procent is een stiefmoedergezin, waarin de kinderen bij hun eigen vader leven
- ❖ 3 procent is een samengesteld gezin, waarin zowel kinderen van de vader als van de moeder leven
- ❖ in ongeveer eenderde van de stiefgezinnen krijgen de ouders ook gezamenlijk kinderen

Ontstaan samengesteld gezin

Een samengesteld gezin ontstaat na een scheiding *of wanneer na het overlijden van de partner de achtergebleven ouder een nieuwe partner vindt. Naast overeenkomsten zijn er ook verschillen in de verwachtingen, rolvoorschriften en steun voor een stiefouder in de situatie van gescheiden ouders en in de situatie waarbij een ouder overleden is. Jongeren met een overleden ouder en met gescheiden ouders ervaren significant meer angst- en depressieve gevoelens dan jongeren uit andere gezinnen. Steun uit de omgeving is van groot belang voor de aanpassing van jongeren aan de nieuwe situatie.* Uit het onderzoek 'Scholieren en Gezinnen 2011' blijkt dat iets meer dan de helft van de kinderen met gescheiden ouders vroeg of laat te maken krijgt met een stiefouder. Uit andere onderzoeken blijkt dat na enige tijd in ongeveer 40 procent van de scheidingsgezinnen een stiefouder aanwezig is (Haverkort & Spruijt, 2012).

Verwachtingen samengesteld gezin

Een nieuw samengesteld gezin vergt van kinderen veel aanpassing: verhuizen, het wekelijks heen en weer bewegen tussen twee gezinnen, en leren omgaan met andere regels en gewoonten. Kinderen kunnen zich bedreigd voelen door de komst van een nieuwe partner. Zij kunnen te maken krijgen met een andere opvoedingsstijl van de nieuwe stiefvader of stiefmoeder. Het kost tijd om met de nieuwe partner van hun ouders een band op te bouwen. Zij moeten ook hun plek weer vinden in het nieuwe gezin als zij deel gaan uitmaken van een stiefgezin met kinderen.

Of het nieuwe gezin een evenwicht vindt, hangt af van verschillende factoren: het verleden van het gezin, de manier waarop de scheiding is verlopen, de duur van de fase als eenoudergezin, de eventuele schuldgevoelens bij de volwassenen, de leeftijd van de kinderen, de duur en de intensiteit van de relatie van het koppel en de financiële mogelijkheden. Broers en zussen zijn van groot belang. Zij kunnen stabiliteit geven doordat zij vertrouwen en veiligheid bij elkaar ervaren. Ieder lid van het nieuwe gezin heeft haar eigen rol en plaats, en verschillende situaties doen zich voor. Elk gezin zoekt hierin naar een balans (De Potter, 2008).

Veel stiefouders (vooral stiefmoeders) hebben hoge verwachtingen van het stiefgezin. Ook mythevorming speelt hierin een belangrijke rol:

- ❖ dat het stiefgezin hetzelfde is als een kerngezin ('oorspronkelijk' gezin)
- ❖ dat de aanpassing aan het stiefgezin vlot verloopt
- ❖ de mythe dat stiefgezinsleden vanzelf van elkaar zullen houden

Wanneer ze beseffen dat het in werkelijkheid vaak anders loopt, gaat dat gepaard met gevoelens van schuld, teleurstelling en verwarring. Mensen in een stiefgezin moeten erkennen dat zij een nieuw gezin vormen en dat dit type gezin een eigen dynamiek heeft (Panders, 2007).

De 6 valkuilen ('de 6 V's')

Emily en John Fisher, auteurs van het boek 'Samen op stap' benoemden de eerste 3 valkuilen in 1988. Boukje Overgaauw, medeauteur van het boek 'Samen gesteld', voegt hier uit haar ervaring met samengestelde gezinnen nog 3 V's aan toe.

- ❖ Verliezen
- ❖ Verschil in bloedband en stiefband
- ❖ Verstoorde verwachtingen
- ❖ Verdeelde loyaliteiten
- ❖ Verschillende opvoedingsstijlen
- ❖ Verminderde controle

Verliezen

Bij het overlijden van een ouder of bij echtscheiding is er een diep gevoel van verlies bij kinderen. Bij een overlijden van een ouder mist het kind de overleden ouder intens. Bij een echtscheiding mist het kind de ouder die niet aanwezig is. De dagelijkse omgang met beide ouders samen is verloren gegaan. Als gevolg van het verlies van een ouder treden er allerlei veranderingen op; er ontstaat verlies op meerdere gebieden.

Verlies van het vorige gezin, het verlies van het kerngezin of eenoudergezin is ingrijpend voor kinderen, ze zijn hier namelijk op 'geprogrammeerd'. *Veel kinderen ervaren na een overlijden of na een scheiding de periode van het eenoudergezin als een mooie tijd doordat een ouder zich automatisch meer richt op de kinderen.* Door verhuizingen, andere scholen, buurt en vrienden, minder financiën, wordt al het vertrouwde gemist.

Verlies van vanzelfsprekendheden. *Bij het overlijden van de partner of ouder of bij echtscheiding kan het basisvertrouwen wankelen.* Daarnaast verandert de biologische ouder door de komst van de nieuwe partner. De liefdesbetuigingen tussen beiden zijn nieuw en kunnen verwarrend zijn voor kinderen. Hierdoor heeft het kind dikwijls angst voor verlies van aandacht en liefde van de biologische ouder. In zijn algemeenheid houden kinderen niet van veranderingen.

Verlies van familie en vrienden Bij een conflictueuze echtscheiding komt het voor dat er geen of weinig contact meer is met voorheen vertrouwde personen, zoals: opa en oma, familieleden en vrienden van ouders. *Ook na een overlijden kan er een verandering optreden binnen familie en vriendenkring.* Dit is voor kinderen moeilijk te begrijpen.

Verlies staat niet op zichzelf, maar gaat vaak gepaard met rouw:

- ❖ *bij kinderen komt het gevoel van rouw weer op gang door de komst van een nieuwe partner. De nieuwe partner staat immers op de plek waar de andere ouder vroeger stond.*
- ❖ *bij echtscheiding kan bij de ex-partner, de andere ouder de emotionele verwerking van de scheiding soms pas beginnen met angst voor verlies van de kinderen aan het nieuwe gezin*
- ❖ *bij kinderen waarvan de ouder overleden is, is er nog geen plek voor de nieuwe stiefouder als ze rouwen*
- ❖ *kinderen rouwen in stukjes en uiten dit vaak door ongewenst gedrag. Zij hebben moeite met verbaliseren, ze sparen vanuit de bloedband hun eigen ouder, op de stiefouder richten zich (on)bewust alle emoties.*

Verschil bloedband en stiefband

De bloedband is gebaseerd op een instinct en bevat onvoorwaardelijke liefde in de ouder/kind en kind/ouder relatie.

- ❖ *vanuit de bloedband ziet de ouder minder de fouten van het kind*
- ❖ *vanuit de bloedband heeft de ouder meer energie voor het kind*
- ❖ *vanuit de bloedband verdedigt de ouder het kind bij kritiek*
- ❖ *vanuit de bloedband is de ouder trouw aan het kind en blij het te zien*

De stiefband is een voorwaardelijke relatie, net als relaties tussen partners, vrienden en collega's.

- ❖ *vanuit een stiefband ziet de stiefouder meer fouten van een kind*
- ❖ *vanuit een stiefband is de stiefouder niet altijd net zo blij het kind te zien als de biologische ouder*
- ❖ *vanuit een stiefband heeft de stiefouder meer kritiek op het kind*
- ❖ *vanuit een stiefband voelt de stiefouder zich eerder afgewezen*
- ❖ *een stiefband kan wel na jaren vormen aannemen die op een onvoorwaardelijke relatie lijkt*

Verstoorde verwachtingen

Als je net een nieuwe relatie hebt, koester je romantische idealen en droom je over de ware liefde: altijd bij elkaar zijn, alles samen doen en een twee-eenheid vormen. Door de verliefdheid richt je je volledig op elkaar.

De ander is geweldig en zal als een ouder voor de kinderen zorgen. Je verwacht dat met deze nieuwe partner alle dromen waar zullen worden. Maar dat gaat natuurlijk niet altijd op.

Een paar gevolgen van deze hoge verwachtingen.

- ❖ frustratie
- ❖ onmacht
- ❖ demonisering
- ❖ herbeleving van oude pijn

Verdeelde loyaliteiten

In een nieuw samengesteld gezin krijg je al gauw te maken met verdeelde gevoelens van loyaliteit:

- ❖ biologische ouders zijn trouw aan hun kind(eren). Kinderen zijn trouw aan hun biologische ouders. *De trouw van het kind aan de overleden ouder en de spullen van deze ouder kan zelfs grote vormen aannemen.* Bovendien bestaat de ouder/kind relatie meestal al langer dan de nieuwe relatie; woordspelingen, grapjes en een gedeeld verleden geven een sterke band. Hierdoor kan de stiefouder zich een buitenstaander voelen.
- ❖ de biologische ouder zit in een spagaat en raakt verscheurd als de nieuwe partner en de biologische kinderen tegenstrijdige dingen wensen. Elke keuze kan een conflict betekenen met de andere partij. Vaak zijn nieuwe regels in het stiefgezin hiertoe de aanzet.
- ❖ een andere vorm van loyaliteit tussen kind en ouder vertaalt zich in de zorg voor de 'zwakste' ouder. Kinderen kiezen vaak voor de ouder die het volgens hen het moeilijkst heeft, bij voorbeeld door overspel of financiële krapte door de scheiding. Ook komt het voor dat kinderen geneigd zijn de kant van de verzorgende ouder te kiezen omdat ze voor hun gevoel meer afhankelijk zijn van de liefde en zorg van deze ouder.

Verschillende opvoedingsstijlen

Wanneer er een nieuw gezin gevormd wordt, is er sprake van het 'ritsen' van twee verschillende opvoedingsstijlen tot één nieuwe. Ouder en stiefouder staan voor een fusieproces. Doorgaans duurt het 4 tot 7 jaar voor er een nieuwe manier van gezin-zijn is ontstaan.

Een valkuil kan zijn dat er onevenredig vastgehouden wordt aan de opvoedingsstijl van het vorige gezin. Deze stijl wordt door de kinderen gezien als goed en normaal, andere stijlen zijn in hun ogen gek of fout. Ook stiefouders zonder kinderen kunnen vasthouden aan de stijl van het gezin waarin ze geboren zijn.

- ❖ ieder gezin heeft een eigen, speciale invulling van rituelen en tradities bij voorbeeld Pasen, het vieren van verjaardagen, de zaterdagavond enzovoort en willen deze behouden.
- ❖ gezinnen zijn meer en minder gestructureerd. Doorgaans hecht de ene nieuwe partner meer waarde aan regels en structuur dan de andere nieuwe partner. Het kind dat wat vrijer is opgevoed kan gaan ageren tegen de nieuwe, soms strengere regels in het nieuwe gezin van ouder en stiefouder.

Tijdens het fusieproces van 2 gezinnen naar 1 gezin is communicatie en inlevingsvermogen van groot belang. Ouder en stiefouder zullen tijdens dit proces veel aandacht moeten schenken aan de verschillende wensen, er moet onderhandeld worden en er wordt daadkracht gevraagd, gericht op onderling begrip en resultaat. Kinderen hebben het nodig dat ouder/stiefouder zich inleven in de situatie van het kind, begrip tonen, rustig en duidelijk communiceren en geduld hebben.

Verminderde controle

Een samengesteld gezin is geen gezin met een huis, een tuin en een hek erom. Na een echtscheiding gaan en komen de kinderen in het nieuwe gezin. Dit kan zijn vanuit ouderschap, co-ouderschap of vanuit een bezoeksregeling met het gezin van de andere ouder. Hierdoor worden kinderen geconfronteerd met een levensstijl in het ene gezin die verschilt van de levensstijl in het andere gezin. Ook hebben ze nogal eens verschillende plekken in de kinderrij: in het ene gezin kunnen ze de oudste zijn, in het andere gezin de een na jongste.

Bovendien kan een conflictueuze houding tussen de ex-partners (en hun nieuwe partners) van de gezinnen ertoe leiden dat de kinderen ertussen komen te zitten en reageren met onaangepast gedrag. Een nieuw gezin kan geen gesloten gezin zijn. Er komen invloeden binnen van veel verschillende kanten.

Invloed van de ex-partner via kinderen: *Een overleden ouder kan via de rouw van de kinderen grote invloed hebben op het gezinsleven doordat kinderen alles van vroeger koesteren.* Na echtscheiding kan de andere ouder grote invloed hebben op emotioneel en financieel gebied, bijv. door negatieve verhalen over de stiefouder en ouder of door een hoge alimentatiedruk.

Invloed van familie na overlijden: De familie van de overleden ouder kan het nieuwe gezin beïnvloeden door nauwlettend toezicht te houden op de opvoeding en het welzijn van de kinderen. Te veel kritiek vanuit de familie op de nieuwe partner/stiefouder kan de ontwikkeling van het nieuwe gezin vertragen als de kinderen in de familieschoot buiten het gezin bescherming vinden.

Een nieuw samengesteld gezin/stiefgezin kan geen traditioneel gezin/kerngezin worden. Er is altijd sprake van doorlaatbare grenzen naar minstens twee gezinnen toe. Hierdoor hebben ouders minder grip op het gezin. Dit kan erg verwarrend zijn en een gevoel van onveiligheid geven. Hierdoor kunnen stress en irritaties ontstaan.

Tips, 'do's' en 'don'ts'

Familietherapeut Ietje Heybroek en counselor en psychosociaal werker Boukje Overgaauw schrijven dat het tijd kost om een goede balans in het nieuwe gezin te vinden (Heybroek & Overgaauw, 2008). In het gezin ontstaan nieuwe verhoudingen tussen de partners, kinderen die ze meebrengen en kinderen die ze samen krijgen. Ze stellen dat stiefouders moeten oppassen om zich te snel met de opvoeding te gaan bemoeien.

Zij noemen tien aandachtspunten voor stiefgezinnen:

- ❖ bewustwording en weten dat het gezin geen kerngezin ('oorspronkelijk' gezin) is
- ❖ het is belangrijk om met zijn allen over deze nieuwe situatie te praten
- ❖ de stiefouder moet niet te snel de rol van moeder of vader op zich nemen
- ❖ met de partner moeten regels worden vastgesteld voor de kinderen
- ❖ belangrijk is om als biologische ouder de nieuwe partner te steunen in het bijzijn van kinderen
- ❖ de liefde voor de eigen kinderen is anders dan voor stiefkinderen, de liefde kan groeien
- ❖ dwarsliggend gedrag van kinderen moet niet persoonlijk worden opgevat maar als een uiting van de moeite die kinderen kunnen hebben met de nieuwe situatie
- ❖ stiefouders en stiefkinderen zijn overgevoelig; ze betrekken veel op zichzelf
- ❖ bouw als partners aan de relatie (door het stiefouderschap lijkt het natuurlijk leerproces soms gestagneerd)
- ❖ als stiefouder is het belangrijk om iets te doen waar je goed in bent, bijvoorbeeld inspiratie halen uit een baan of hobby; dit als tegenwicht voor onzekere gevoelens

Rol van professional

Een stiefgezin kent specifieke kenmerken, valkuilen en uitdagingen. Als een nieuw gezin hiervan op de hoogte is, kunnen veel problemen voorkomen worden. Stichting Stiefgezinnen Nederland doet de aanbeveling om al voorlichting en informatie te geven voordat een nieuw gezin wordt gevormd. Uit de praktijk van de Stichting Stiefgezinnen Nederland blijkt dat er in gezinnen gemiddeld na 2 à 3 jaar behoefte is aan directe ondersteuning. Mensen kloppen aan met vragen over opvoedkundige meningsverschillen, communicatie met kinderen of partner, loyaliteitsconflicten bij kinderen en financiële aspecten. Ook wordt er advies gevraagd hoe om te gaan met de ex-partners en andere familieleden. Hier ligt een belangrijke taak voor beroepskrachten om deze gezinnen adequaat te begeleiden.

Zij moeten kennis hebben over wat de probleemgebieden kunnen zijn bij een samengesteld gezin en geïnformeerd zijn over de specifieke gezinssituatie waarin kinderen opgroeien (De Potter 2008). Voor meer informatie:
<http://www.nieuwgezin.info>.

De Stichting Stiefgezinnen Nederland geeft in Nederland een kwartaalmagazine 'Nieuw Gezin' uit. Dit tijdschrift bevat zowel ervaringsverhalen als ook vaste columns, boekrecensies, nieuwsfeiten, wetenswaardigheden, tips voor deskundigen, laatste onderzoeksgegevens en adressen voor gespreksgroepen. Al met al een aanrader voor professionals die betrokken zijn bij samengestelde gezinnen.

Wetenschappelijk literatuuronderzoek

Embase: 163 hits

zoekstrategie:

(**stepfamily**/de OR (stepfamil* OR stepmother* OR stepchild* OR stepfather* OR stepparent* OR remarr* OR ((re OR second OR 2nd) NEXT/1 marr*) OR (blend* NEAR/3 famil*) OR (step NEAR/3 (famil* OR mother* OR father* OR parent* OR child*))) :ab,ti) **AND** ('parental deprivation'/de OR '**widowed person**'/exp OR (((parent* OR mother* OR father* OR maternal* OR paternal*) NEAR/3 (depriv* OR loss* OR death OR died OR absen*)) OR motherless OR fatherless OR widow*):ab,ti)

psycINFO: 312 hits

zoekstrategie:

(**stepfamily**/ OR stepchildren/ OR stepparent/ OR remarriage/ OR (stepfamil* OR stepmother* OR stepchild* OR stepfather* OR stepparent* OR remarr* OR ((re OR second OR 2nd) ADJ marr*) OR (blend* ADJ3 famil*) OR (step ADJ3 (famil* OR mother* OR father* OR parent* OR child*))) .ab,ti.) **AND** ("Parental Absence"/ OR "**Parental Death**"/ OR "widows"/ OR "widowers"/ OR (((parent* OR mother* OR father* OR maternal* OR paternal*) ADJ3 (depriv* OR loss* OR death OR died OR absen*)) OR **motherless** OR **fatherless** OR **widow***).ab,ti.)

[Emtree](#)

- [society and environment](#)
 - [society](#)
 - [homemaking and the family](#)
 - [family](#)
 - **stepfamily (2006)**
 - ([27 Records](#))

[Emtree](#)

- [procedures, parameters and devices](#)
 - [procedures](#)
 - [medical procedures](#)
 - [psychological and psychiatric procedures](#)
 - [psychodynamics](#)
 - [emotional attachment](#)
 - [emotional deprivation](#)
 - **parental deprivation (1974)**
 - ([1.043 Records](#))

[Emtree](#)

- [named groups of persons](#)
 - [named groups by marital status](#)
 - **widowed person (2013)**
 - ([1.646 Records](#))
 - [widow](#) (1974)
 - [widower](#) (1974)

Selectieproces

Het grote aantal referenties (n=475) werd ontdebeld. Vervolgens werd een selectie gemaakt op basis van het publicatiejaar, namelijk vanaf 2000 (n=172). Deze werden geclassificeerd als wetenschappelijk artikel (n=134), proefschrift (n=18) of boek (n=20). Op titel werd een eerste schifting gemaakt naar het onderwerp van deze scriptie. Vervolgens werd op basis van de samenvatting (abstract) een tweede schifting gemaakt naar het onderwerp van deze scriptie waarmee 7 artikelen, 3 proefschriften en 2 boeken werden uitgeselecteerd. Deze referenties (n=12) zijn opgenomen in de literatuurlijst (pagina 22) en worden hieronder kort samengevat, gerangschikt naar de eerste twee deelvragen van deze scriptie.

Samenvatting bevindingen uit wetenschappelijk literatuuronderzoek

Welke rol speelt het overlijden / verlies van een ouder / vorige partner in een samengesteld gezin (voor de ouder / de stiefouder; 3 artikelen [uit VS]) ?

Bishop en Cain (2004) onderzochten de incidentie en determinanten van hertrouwen en samenwonen onder een steekproef van 35 ouders van kinderen op de schoolleeftijd na verlies van een partner. De ouders waren gemiddeld 41 jaar. De helft waren binnen 5 jaar na het verlies van hun partner hertrouwd of woonden samen. Het aantal kinderen en de leeftijd van kinderen, factoren die verondersteld worden de kans op hertrouwen te vergroten, bleken niet van invloed. De kans op hertrouwen bleek wel samen te gaan met het inkomensverschil tussen voor en na het verlies van de partner als ook voor de leeftijd van de weduwes (en dan met name bij de steekproef van jonge ouders). Er was een trend dat overlevende ouders met aanvankelijk minder symptomen van psychopathologie meer hertrouwen.

Froum (2004) gebruikte zowel een kwalitatieve als een kwantitatieve methode om twee competenties van ouders (n=29) na het verlies van hun partner in kaart te brengen. Beide hebben effect op de lange termijn aanpassing van hun kinderen aan het verlies van hun ouder, namelijk het ondersteunen van de kinderen in het onderhouden van een blijvende hechting met de overleden ouder en het omgaan met een nieuwe partner van hun ouder.

Kwantitatieve bevindingen, hoewel niet significant, tonen aan dat de helft van de ouders niet voldoende tegemoet komt aan de behoefte van hun kinderen op beide gebieden en dat moeders als groep minder kind gecentreerd ouderschap vertonen dan voorheen werd verondersteld.

Kwalitatieve analyse leverde specifieke behulpzame en niet behulpzame benaderingen van jongeren op.

Bryant (2006) vermeldt in een hoofdstuk van dit boek hoe familierituelen een rol spelen in gezinnen na het verlies van een partner en hoe deze door stiefouders worden ervaren.

Welke rol speelt het overlijden / verlies van een ouder / vorige partner in een samengesteld gezin (voor het kind / de kinderen; 7 artikelen [2 uit NL, 5 uit VS]) ?

Spruijt (2001) beschrijft het welzijn van adolescenten en jong volwassenen in verschillende gezinstructuren. Hiervoor zijn data gebruikt van de "Utrecht Study of Adolescent Development" (USAD). De resultaten van 1772 respondenten met een leeftijd tussen 12 and 30 jaar zijn afkomstig uit 1997. Vergeleken met jongeren van goed functionerende intacte gezinnen, tonen kinderen uit discordante gezinnen een slechtere fysieke en mentale gezondheid, gebruiken zij meer alcohol, roken meer sigaretten en gebruiken zij meer soft drugs. Kinderen van gescheiden ouders vallen op door verschillend relationeel gedrag: zij beginnen relaties op jongere leeftijd, zijn eerder seksueel actief en rapporteren meer relatieproblemen. Kinderen uit eenoudergezinnen na het verlies van een partner doen het relatief goed. In andere gezinsstructuren gaan meisjes iets meer gebukt onder de last van het leven dan jongens. Het lijkt of deze effecten nauwelijks verschillend zijn wanneer de kinderen uit huis gaan.

Borgers et al. (2003) vergeleek het effect van het type gezin (stiefgezin na scheiding, na verlies van een partner en eenoudergezin) op het welzijn van de kinderen. Zij toonden aan dat eenoudergezinnen en stiefgezinnen na het verlies van een partner minder negatieve effecten hadden op de kinderen dan eenoudergezinnen en stiefgezinnen na scheiding.

Jeynes (2000, 2002 en 2007) heeft drie artikelen geschreven over studieresultaten van adolescenten na het verlies van een ouder, waarbij verschillende gezinsystemen met elkaar worden vergeleken. Wanneer (Jeynes 2000) er niet voor SES, ras en geslacht wordt gecorrigeerd, dan hebben een eenoudergezin of een stiefgezin het grootste (negatieve) effect op de studieresultaten van kinderen. Hertrouwen lijkt een negatieve impact te hebben op studieresultaten (Jeynes 2002). Het derde artikel van Jeynes (2007) betreft een meta-analyse waarin 61 studies zijn verwerkt. Kinderen uit een stiefgezin bereikten schoolresultaten die iets lager uitkwamen dan kinderen van intacte gezinnen of eenoudergezinnen. Ditzelfde geldt ook voor hun psychologisch welbevinden.

Gladdis (2003) deed een kleine studie waarbij 5 vrouwen (32 – 64 jaar) werden geïnterviewd over hun levenservaringen nadat hun vader op zeer jonge leeftijd (8 maanden - 4 jaar) was overleden. Deze gesprekken leverde inzicht in de effecten van jong vadersverlies, meestal een diep en pijnlijke wond die veelal onuitgesproken is gebleven. Levensthema's blijken onwetendheid wie hun vader was, ervaringen van leegte, relatieproblemen met partner en moeder, conflicten over moederschap, depressie, hechtingsproblemen met stiefvaders en angst voor het overlijden van de partner.

Riches en Dawson (2000) exploreren de complicerende gevolgen van spoedig hertrouwen van een weduwnaar voor de rouwverwerking van met name dochters, gebruik makend van een casusbeschrijving van een 17 jarig meisje.

Welke hulpvraag heeft een samengesteld gezin na het verlies van een partner ?

Fain-Leslie (2002) onderzocht psychopathologie onder ouders (n=58) en kinderen (n=283) gedurende de eerste twee jaar na het verlies van een partner in vergelijking met een controlegroep (ouders [n=69] en hun kinderen [n=127]). Ouders ervoeren na verlies van een partner meer depressieve gevoelens dan hun controles, maar de verschillen verminderden in de tijd ($p < .0001$). Ditzelfde gold ook voor de kinderen ($p < .0497$). Kinderen met een lagere SES hadden meer depressieve symptomen dan met een hogere SES ($p < .0076$). Kinderen hadden meer specifieke symptomen wanneer hun ouders gingen daten bij 7 maanden ($p < .0277$). Dit was minder wanneer daten of hertrouwen plaatsvond bij 26 months ($p < .0470$). Kinderen na het verlies van een ouder met meer stressoren hadden meer depressie. Kinderen zonder stressoren hadden meer depressie dan hun controlegroep met meer stressoren ($p < .0332$).

In het boek 'Bereavement and Depression. Late-life depression' van Clayton (2004) wordt geconcludeerd dat het overlijden van een naaste een significant 'life event' is dat vrijwel voor iedereen die het treft tot enige depressieve symptomen leidt. In de meerderheid verdwijnen deze symptomen binnen het eerste jaar. Ongeveer 10% ontwikkelt een chronische depressie, een onbekend percentage ontwikkelt een ernstige vorm van PTSD-like syndrome ook wel gecompliceerde rouw genoemd. Het risico op de laatste twee is groter, wanneer de betrokken persoon bekend was met een stemmingsstoornis, een verslaving of een slechte gezondheid. Er is een verhoogde mortaliteit bij weduwnaren, in het bijzonder op een leeftijd <75 jaar en dan met name in de eerste zes maanden van rouw. Behandeling met antidepressiva lijkt de uitkomsten te verbeteren maar dit is onbewezen.

Conclusie

Kinderen uit eenoudergezinnen en stiefgezinnen na scheiding hebben een slechtere fysieke en mentale gezondheid, gebruiken meer alcohol, roken meer sigaretten en gebruiken meer softdrugs. Kinderen van gescheiden ouders verschillen in hun relationeel gedrag: zij beginnen relaties op jongere leeftijd, zijn eerder seksueel actief en rapporteren meer relatieproblemen.

Er zijn aanwijzingen dat een samengesteld gezin na het verlies van een partner minder negatieve effecten op de kinderen heeft dan eenoudergezinnen en stiefgezinnen na scheiding.

Verschillende hulpvragen zijn denkbaar in een samengesteld gezin na het verlies van een partner. In de eerste plaats vanwege depressieve gevoelens zowel bij de overlevende ouder als bij de kinderen, met name bij een lage SES. Deze depressieve gevoelens nemen over het algemeen af met de tijd. Vooral kan vroegtijdig daten of hertrouwen (< 1 jaar) een negatieve impact hebben op kinderen, hetgeen minder wordt teruggevonden indien dit later (> 2 jaar) gebeurt. Rouw bij kinderen kan worden gereactiveerd door de nieuwe partnerkeuze van de ouder. Andere hulpvragen betreft opvoedkundige meningsverschillen, bemoeilijkte communicatie met kinderen of (ex-) partner en andere familieleden, loyaliteitsconflicten bij kinderen en financiële problemen.

Een professionele hulpverlener zoals een systeemtherapeut dient bij een samengesteld gezin na het verlies van een partner aandacht te besteden aan rouwverwerking, eventueel scheidingsverwerking, onderlinge verschillen in persoonlijke perspectieven en goede onderlinge afspraken met respect voor ieders individuele verwachtingen, wensen en grenzen. De hulpverlener kan er voor zorgen dat de overleden partner / ouder een rol van betekenis mag blijven spelen.

Literatuurlijst

- Bishop, S. L., & Cain, A. C. (2004). Widowed young parents: Changing perspectives on remarriage and cohabitation rates and their determinants. *Omega: Journal of Death and Dying*, 47(4), 299-312.
- Borgers, N., Dronkers, J., & van Praag, B. M. (2003). The effects of different forms of two- and single-parent families on the well-being of their children in Dutch secondary education. *Social Psychology of Education*, 1(2), 147-169.
- Bryant, L. E. (2006). Ritual (In)Activity in Postbereaved Stepfamilies. In *The family communication sourcebook* (pp. 281-293). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc; US.
- Clayton, P. J. (2004). Bereavement and Depression. In *Late-life depression* (pp. 107-114). New York, NY: Oxford University Press; US.
- Currie, C. et al. (2012). Social determinants of health and well-being among young people. *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study : international report from the 2009/2010 survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe
- De Potter, V. (2008). *Het kind in een nieuw samengesteld gezin*.
- Fain-Leslie, A. K. (2002). A comparison of psychopathology among bereaved and nonbereaved parents and children during the first two years following spousal/parental death. Fain-Leslie, Amber Kristen: The Ohio State U , US.
- Fischer, E. & Fisher, J. (1999). *Stepping ahead*. Vertaling Gerard van Kesteren: Samen op stap.
- Froum, A. G. (2004). *Ongoing challenges for widowed parents: Helping children manage continuing attachment and parental romantic involvement*. Froum, Arlyn Grossman: U Michigan, US.
- Gaddis, M. A. (2003). *When little girls grow up with dead fathers: A phenomenological study of early object loss and later intimate relationships*. Gaddis, Memrie A : Pacifica Graduate Inst , US.
- Haverkort, C. & Spruijt, E. (2012). *Kinderen uit nieuwe gezinnen. Handboek voor school en begeleiding*. Houten: Lannoo nv.
- Haverkort, C. et al. (2012). *Hoe maak je een success van je nieuwe gezin. Stiefplan, tips en tools voor het samengestelde gezin*. Huizen: Pica.
- Heybroek-Hessels, I. et al. (2008). *Samen gesteld, de dynamiek van het stiefgezin*.
- Internet websites: <http://www.korrelatie.nl>, <http://www.nieuwgezin.info>, <http://www.nji.nl>, <http://www.uitgeverijpica>, <http://villamoltini.nl>
- Jeynes, W. H. (2000). The effects of several of the most common family structures on the academic achievement of eighth graders. *Marriage & Family Review*, 30(1-2), 73-97.

Jeynes, W. H. (2002). Does widowhood or remarriage have the greater impact on the academic achievement of children? *Omega: Journal of Death and Dying*, 44(4), 2001-2002.

Jeynes, W. H. (2007). The Impact of Parental Remarriage on Children: A Meta-Analysis. *Marriage & Family Review*, 40(4), 75-102.

Panders, J. (2007). Geen stiefmoeder, maar wat dan wel? Een onderzoek naar rollen, thema's en hulpbehoefte van niet-residentiële stiefmoeders.

Riches, G., & Dawson, P. (2000). Daughters' dilemmas: Grief resolution in girls whose widowed father remarry early. *Journal of Family Therapy*, 22(4), 360-374.

Spruijt, E., DeGoede, M., & Vandervalk, I. (2001). The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Educ Couns*, 45(4), 285-294.

Spruijt, E. & Kormos, H. (2010). Handboek scheiden en de kinderen : voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum

Steenhof, L. (2007). Schatting van het aantal stiefgezinnen, in 'Bevolkingstrends', 4e kwartaal 2007. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.